

თომას რობერტს მალთუსის სოციალური შეხედულებები. მალთუსი და ნეომალთუსიანელობა.

"მტრები, რომელთაც მე ვებრძვი, მანკიერება და სილატაკვა".

1. მოსახლეობის სიმჭიდროვის როლი საზოგადოების განვითარებაში. დემოგრაფიული პრობლემა.
2. საზოგადოების განვითარების განმსაზღვრელი ფაქტორები - კანონები.
3. ხალხთმოსახლეობის ზრდის კანონი.
4. მოსახლეობის და არსებობის საშუალებათა – ზრდის თანაფარდობის კანონი.
5. მოსახლეობის ზრდის შემაკავებელი და გამანადგურებელი ფაქტორები.
6. მალთუსი ჰუმანისტი თუ ანტიჰუმანისტი?
7. მალთუსი და თანამედროვეობა

1. მოსახლეობის სიმჭიდროვის როლი საზოგადოების განვითარებაში. დემოგრაფიული პრობლემა.

საზოგადოების არსებობა და საქმიანობა მრავალი პრობლემის მოგვარებას მოითხოვს. მას სჭირდება წარმოება. მშენებლობა, ტრანსპორტი, სოფლის მეურნეობა, სახელმწიფო, სულიერი კულტურა, ომები, ტერიტორიის ათვისება და ა.შ. ამ მრავალმხრივი და რთული სამუშაოს ჩასატარებლად ადამიანთა გარკვეული რაოდენობაა აუცილებელი. ეს არის ის მოსახლეობა, რომელიც საზოგადოების განკარგულებაშია; მისი გამოყენებით და დასაქმებით შეუძლია მას საქმიანობა და წარმატება. შესაბამისი მოსახლეობის გარეშე საზოგადოება საერთოდ ვერ იარსებებს.

მოსახლეობა გარკვეული ფიზიკური ორგანიზაციისა და ბიოლოგიური თვისებების მქონე ინდივიდებისაგან შედგება. მათ სხეული აქვთ, რომელთა ნორმალური ფუნქციონისათვის აუცილებელია ორი ფეხი, ორი ხელი, ორი თვალი, ამართული სიარული და ა.შ. ისინი ცოცხალი არსებანია, ამიტომ ზოგად ბიოლოგიურ კანონზომიერებებს ემორჩილებიან: დაბადება და სიკვდილი; ზრდა – ბავშვობა, ყრმობა, სიბერე; სიცოცხლის შეზღუდული ხანგრძლიობა; სქესობრივი განსხვავება; თანდაყოლილი ინსტიქტები და მიდრეკილებები; ნიჭი და უნარები; გამრავლების საკუთარი ტემპი და დინამიკა; თაობათა მონაცვლეობა და ა.შ.

როგორც ვხედავთ, საზოგადოებას გარკვეული ორგანიზაციის და ბიოლოგიური თვისებების მქონე ინდივიდები ქმნიან, რომლებიც ზოგად-ბიოლოგიურ კანონზომიერებებს ექვემდებარებიან. ისმება კითხვა: ინდივიდების ფიზიკური და ბიოლოგიური თავისებურება ხომ არ განსაზღვრავს საზოგადოების სტრუქტურასა და მის ხასიათს? სხვაგვარად: მოსახლეობა თავისი შემადგენლობით, თაობათა მონაცვლეობით, გამრავლების ტემპით და ა.შ. ხომ არ განსაზღვრავს საზოგადოებრივ ცხოვრებას?

მოსახლეობა საზოგადოების საქმიანობაზე, მისი განვითარების დონეზე მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს. იმისათვის, რომ საზოგადოებამ წარმატებით გადაჭრას მის წინაშე მდგომი ამოცანები, მას შრომის უნარიანი, ჯანმრთელი, პროფესიულად მომზადებული და ინტელექტუალურად განათლებული ადამიანები ესაჭიროება. თუ მოსახლეობა მათ ნაკლებობას განიცდის, მაშინ საზოგადოება ვერავითარ სერიოზულ პრობლემას ვერ გადაწყვეტს. ბავშვების, მოხუცების, ავადმყოფების სიჭარბე ზედმეტ ტვირთად აწვებს საზოგადოებას, რადგან ისინი მოვლა – პატრონობისათვის დამატებით სახსრებს მოითხოვენ. იდეალური მდგომარეობაა, როდესაც მოსახლეობაში უმრავლესობა ჯანმრთელი და შრომისუნარიანია.

თაობათა მონაცვლეობა სიცოცხლის არსებობის ზოგად – ბიოლოგიური კანონზომიერებაა, რასაც მოსახლეობაც ექვემდებარება. მისი მუდმივი განახლება თაობათა მონაცვლეობის გზით ხდება. ყოველი თაობა ბერდება, მას ახალი ცვლის. ეს არა მხოლოდ ბიოლოგიურად, არამედ სოციალურადაც აუცილებელია. საქმე ისაა, რომ ერთ თაობას ერთი დიდი სოციალური პროგრამის ათვისება და განხორციელება შეუძლია. იმისათვის, რომ მისგან თვისებრივად განსხვავებული ახალი პროგრამა განხორციელდეს აუცილებელია ახალი თაობა. ძველი იმდენად დაბერებულია, ენერგიას და შემოქმედებითობას მოკლებულია, რომ რაიმე არსებითად ახალს ვერ შექმნის. ყოველ ახალ თაობას ცხოვრების თავისი ხედვა, რიტმი და სტილი მოაქვს. მას აღარ აკმაყოფილებს ძველი, ამიტომ ესწრაფვის ახალს. ძველ თაობას ეს ხშირად არ ესმის. ამის გამო საზოგადოებაში თაობათა მიმართების პრობლემა დგება. ძველი თაობა უკმაყოფილებას გამოთქვამს ახლის მიმართ, რომ მისი წევრები არ ცხოვრობენ ისე, როგორც საჭიროა, რომ ისინი არღვევენ ტრადიციებს და ა.შ. თავის მხრივ ახალი თაობაც უკმაყოფილოა ძველის მიმართ და მას კონსერვატორულად და ჩამორჩენილად მიიჩნევს.

თაობათა ურთიერთობის პრობლემა საზოგადოების მუდმივი და რთული საკითხია. ადამიანები სხვადასხვა ფიზიკური და ფსიქიკური უნარებით იბადებიან. ზოგი ფიზიკურად სუსტია, ადვილად იღლება, მეტი დასვენება სჭირდება, ამიტომ მათი შრომისუნარიანობა დაბალია. სხვები ფსიქიკურად განუვითარებელია, უნიჭია, ათვისების დაბალი უნარი აქვთ, ამიტომ რაიმე სერიოზულ ინტელექტუალურ სამუშაოს ვერ შეასრულებენ. ინდივიდები მიდრეკილებებითაც განსხვავებულნი იბადებიან, ერთნი აგრესიულობას, სიფიცხეს, ჯიუტობას, დაუმორჩილებლობას ავლენენ, მეორენი კი – პირიქით, ზედმეტად პასიურნი და მორჩილნი არიან. ყოველივე ეს გავლენას ახდენს მათ საქმიანობაზე, რაც თავის მხრივ საზოგადოების ცხოვრებაზე აისახება.

ერთ–ერთი მეტად სერიოზული პრობლემა, რომელიც საზოგადოების წინაშე დგას, მოსახლეობის გამრავლების საკითხია.

მოსახლეობის გამრავლება გაპირობებულია ორი ფაქტორის შეფარდებით: როგორია დამოკიდებულება დაბადებასა და სიკვდილიანობას შორის. თუ დაბადებულთა რიცხვი სჭარბობს სიკვდილიანობას, მაშინ მოსახლეობა იზრდება, ხოლო თუ პირიქით ხდება, მაშინ იგი მცირდება. ცხადია, რომ საზოგადოება ვერც მოსახლეობის მუდმივ შემცირებას და ვერც მის უსაშველო გაზრდას შეურიგდება. მისთვის ორივე დამღუპველია.

აღნიშნული ვითარება განაპირობებს იმის აუცილებლობას, რომ საზოგადოებამ მოსახლეობის ზრდის რეგულირება უნდა მოახდინოს.

მაგრამ შეიძლება კი მთლიანად მსოფლიოს მოსახლეობის ზრდის გეგმაზომიერი მართვა? კაცობრიობა დედამიწაზე არათანაბრადაა განსახლებული, ზოგან იგი მჭიდროდ, ხოლო ზოგან მეჩხერად არის განაწილებული. ზოგი ქვეყნის ტერიტორია გადატვირთულია მოსახლეობით, ზოგისა კი – არა. ზოგ ქვეყანასა თუ რეგიონში მოსახლეობის ზრდის მაღალი ტემპია. ხოლო ზოგან დაბალი. ერთი ქვეყანა მოსახლეობის ზრდის შემცირებაზე ზრუნავს, მეორე კი – მის გაზრდაზე. საკითხი ისმის, თუ მთლიანად როგორი ვითარებაა თანამედროვე მსოფლიოში? რა ელის კაცობრიობას მომავალში? ეს არის დემოგრაფიული პრობლემა, რომელიც დღეს მეტად აქტუალური გახდა.

გადავავლოთ დედამიწაზე ადამიანთა მოდგმის გამრავლების ისტორიას თვალი.

როგორც ცნობილია, თანამედროვე ადამიანის ბიოლოგიური სახეობა დაახლოებით 50 ათასი წლის წინათ გაჩნდა. მიჩნეულია, რომ მაშინ იგი 500 ათას ინდივიდს ითვლიდა. ჩვენი ერის დასაწყისისთვის მან 250 – 300 მილიონს მიაღწია. 1825 წელს, იგი ერთი მილიარდი გახდა. დღეს მან უკვე შვიდ მილიარდს გადააჭარბა. ადრე მისი გამრავლების ტემპი ნელი იყო. მხოლოდ ბოლო ორასი წლის განმავლობასი გახდა იგი ინტენსიური. თუ ასე გაგრძელდა კაცობრიობის მატება, მაშინ შვიდი საუკუნის შემდეგ დედამიწის ყოველ კვადრატულ მეტრზე თითო ადამიანი

იცხოვრებს. ცხადია, რომ ამგვარი სიტუაცია კატასტროფის ტოლფასია. კაცობრიობას სერიოზული დაფიქრება მართებს, რათა მოსალოდნელი საფრთხე თავიდან აიცილოს.

მატების ინტენსიური ტემპი და რეგულირება არც ცხოველებისთვისაა უცხო. როდესაც პოპულაციაში ინდივიდების რიცხვი ზედმეტად იზრდება, მაშინ მათთვის სასიცოცხლო სივრცე მცირდება. ეს კი აძნელებს მათ გამოკვებას და მათ ნორმალურ განვითარებას ხელს უშლის. ამას ცხოველები გრძნობენ, რაზეც ინსტიქტურად ახდენენ რეაგირებას. იზრდება უნაყოფო მდედრის რიცხვი, იბადებიან ავადმყოფი ნაშიერები, მშობლები აღარ ზრუნავენ თავიანთ შვილებზე. ცნობილია, რომ ფრინველთა ზოგიერთი სახეობა ბარტყებს აგდებს ბუდიდან, როდესაც იქ სივიწროვეს გრძნობს. ამგვარად, ცხოველებს გამრავლების თვითრეგულირების პროცესი ახასიათებს, რასაც სახეობისათვის დამახასიათებელი ინსტიქტი წარმართავს. ადამიანს გამრავლების ამგვარი მექანიზმი არ გააჩნია. მან ცნობიერების საფუძველზე უნდა მოაგვაროს იგი.

დემოგრაფიული პრობლემა მთელი სიმწვავით პირველად ინგლისელმა მღვდელმა და ეკონომისტმა თომას მალთუსმა დააყენა. 1798 წელს გამოაქვეყნა წიგნი „ცდა ხალხთმოსახლების კანონის შესახებ“, რომელშიც მოსახლეობის ზრდის ბუნებრივი კანონი დაადგინა. ამ კანონის თანახმად, შეუსაბამობა არსებობს მოსახლეობის ზრდასა, ერთის მხრივ, და საარსებო საშუალებების ზრდას შორის, მეორეს მხრივ. პირველი იზრდება გეომეტრიული, ხოლო მეორე – არითმეტიკული პროგრესიით. ამიტომ დედამიწას ემუქრება მოსახლეობის სიჭარბე, რომლის გამოკვებასაც იგი ვერ შეძლებს.

მალთუსის ეპოქაში დემოგრაფიული პრობლემა მწვავედ არ იდგა. მალთუსის დამსახურება ისაა, რომ მან პირველმა იგრძნო იგი და კაცობრიობა მოსალოდნელი საფრთხის შესახებ გააფრთხილა. ქვემოთ, ჩვენ ვნახავთ, რომ მართალია მან ამ საკითხთან დაკავშირებით მრავალი არასწორი და უმართებულო შეხედულება გამოთქვა, მაგრამ მის მიერ მომავლის ხედვა პრინციპულად სწორი გამოდგა. დღევანდელი სიტუაცია ამის ნათელი დადასტურებაა. მეცნიერულ – ტექნოლოგიური პროგრესი საზოგადოების წინაშე ფართო პერსპექტივებს შლის, რომელთა ჩარჩოებშიც მას შეუძლია აღნიშნული პრობლემის მოგვარება. მაგრამ კონკრეტულად როგორ – ეს უკვე მომავლის საქმეა. მალთუსის მოსაზრებების გაცნობა ამ პრობლემის და მასთან დაკავშირებული სოციალური პრობლემების, უწინარეს ყოვლისა კი სიდატაკის გამომწვევი მიზეზების დადგენასა და მისი აღმოფხვრის გზების გამომძებნაში დაგვეხმარება.

2. საზოგადოების განვითარების განმსაზღვრელი ფაქტორები - კანონები.

მალთუსი იკვლევს სილატაკის გამომწვევ მიზეზებს, ამდენად იგი სოციოლოგია. თავისი თეორიის საფუძვლად არსებობისათვის ბრძოლის პრინციპს იღებს. საზოგადოება ესაა არსებობისათვის კონკურენციული ბრძოლა, არსებობის უფლებაზე პოზიციების გარკვევა, სადაც ყოველგვარი კომპრომისის გარეშე, ძლიერნი იკავებენ სუსტების ადგილს. არსებობისათვის ბრძოლა განსაზღვრავს სოციალურ მოძრაობას და საერთოდ სოციალურ ყოფიერებას. მალთუსის თეორიის ერთ-ერთი არსებითი მომენტია არსებობისათვის ბრძოლის პრინციპი. ფორმალურად თითქოს ამ პრინციპს მალთუსი საგანგებოდ არსად აანალიზებს და არც თავის მიზანდასახულობებში გვაცნობს, ფაქტობრივად კი მალთუსის მთელი თეორიის ქვაკუთხედი არსებობისთვის ბრძოლის პრინციპია. მალთუსის აზრით, საზოგადოება შედგება მონადიმეთა და ნადიმის მომლოდინეთაგან და სამკვდრო-სასიცოცხლო ბრძოლა მიმდინარეობს სუფრასთან ადგილისათვის, იმათ შორის, ვისაც ეს ადგილი უკავია და ვისაც პრეტენზია აქვს მასზე. ესაა არსებობისათვის კონკურენციული ბრძოლა, არსებობის უფლებაზე პოზიციების გარკვევა, სადაც ყოველგვარი კომპრომისის გარეშე, ძლიერნი იკავებენ სუსტების ადგილს, ბრძოლას საყოველთაო ხასიათი აქვს. მალთუსი სავსებით და მთლიანად იმეორებს ჰობსის პრინციპს: "ომი ყველასი ყველას წინააღმდეგ". მალთუსისთვის არსებობისათვის ბრძოლა განსაზღვრავს სოციალურ მოძრაობას და საერთოდ სოციალურ ყოფიერებას, ამიტომ არსებობისთვის ბრძოლა არ გამოიყვანება მალთუსის მიერ განხილული სხვა პრინციპებიდან. მოსახლეობის კანონი, ისე როგორც არსებობის საშუალებებთან მოსახლეობის შესაბამისობის აუცილებლობა, განპირობებულია არსებობისათვის ბრძოლით, რომელსაც ჭარბი მოსახლეობა და საარსებო საშუალებათა უკმარისობა კიდევ უფრო ამძაფრებს. მალთუსის აზრით, საზოგადოებაში არსებული ეს ჯუნგლის კანონები არ შეიძლება მოიხსნას, შეიძლება მხოლოდ მათი ქმედების შენელება.

მალთუსს ძირითადად იცნობენ გახმაურებული შრომის "ცდა ხალხთმოსახლეობის ზრდის კანონის შესახებ" მიხედვით. რა არის მალთუსის თეორიის ძირითადი პრობლემა? ესაა პირველ რიგში საზოგადოების არსების, მისი მოძრაობა-ცვალებადობის ხასიათის, საზოგადოების მამოძრავებელი ძალების განსაზღვრა, ისე როგორც საზოგადოებრივი ყოფიერების შესწავლა, მისდამი დიაგნოზის დასმის და მისი გაუმჯობესების გზების ძიება. მალთუსის თეორიის ძირითადი კითხვებია – რა განსაზღვრავს საზოგადოების განვითარებას? სად და რაში უნდა ვეძებოთ ადამიანის ყოფის და სოციალური ცხოვრების განმსაზღვრელი ფაქტორები? რა იწვევს საზოგადოების პათოლოგიას? სადაა სოციალური ყოფიერების მამოძრავებელი ძალების მოშლის საიდუმლოება და როგორ უნდა დავაღწიოთ თავი სოციალური პათოლოგიას? ეს ის

კითხვებია, რომლებიც ყოველ სოციალურ თეორიას ამოძრავებენ და რომელთა მეშვეობით თეორია სოციალურ მოძღვრებათა რიგში იკავებს ადგილს.

მალთუსის თეორიის ძირითადი ამოსავალი პრობლემაა სილატაკე, რომელიც ადამიანთა საზოგადოების ანომალიურობის მაჩვენებელია. სილატაკის ფაქტის არსებობიდან ამოსვლით, მალთუსი ცდილობს დაადგინოს მისი მიზეზები. ბიძგი, სტიმული თუ საბაზი საიდანაც საწყისი მიიღო მალთუსის ძიებებმა, ესაა სოციალური პათოლოგია (სიმახინჯე), გამოხატული სილატაკეში. ამიტომ მალთუსის მიზანია, გაარკვიოს, რა იწვევს სილატაკეს, მანკიერებას, უბედურებას და როგორ უნდა ეშველოს საზოგადოების მანკიერებას.

მალთუსის თხზულება "ცდა ხალხთმოსახლეობის კანონის შესახებ" – სწორედ ამ საკითხის დაყენებით იწყება. "ადამიანმა, რომელსაც მოუწდება დაადგინოს, როგორი იქნება საზოგადოების მომავალი განვითარება, ბუნებრივად უნდა გამოიკვლიოს ორი საკითხი: 1. რა მიზეზები აყოვნებდნენ აქამდე ადამიანის წარმატებებს, ანუ მისი კეთილდღეობის განვითარებას? 2. რამდენად შეიძლება ჩვენი განვითარების შემფერხებელი მიზეზების ნაწილობრივ ან მთლიანად უგულებელყოფა?"

საზოგადოების განვითარების განმსაზღვრელი ფაქტორები არც რელიგიაში არც გეოგრაფიულ დეტერმინიზმში, არც რაიმე უტოპიასა და რევოლუციაში უნდა ვეძიოთ. საზოგადოების განვითარების განმსაზღვრელი ბუნებრივ ისტორიაში, პირველ რიგში მოსახლეობაში უნდა ვეძებოთ. საზოგადოების არსებობის ყოველ საფეხურზე, მისი ნორმალური ფუნქციონირებისათვის საჭიროა მოსახლეობის გარკვეული ოპტიმალური ოდენობა, რომელიც დგინდება საზოგადოებაში მოსახლეობის სიმრავლისა და საარსებო საშუალებათა თანაფარდობის კანონით. სწორედ ეს კანონი განსაზღვრავს საზოგადოების განვითარებას. როგორცაა ეს თანაფარდობა, ისეთივეა საზოგადოებაც.

ამ კანონის არსი კი ისაა, რომ ყველა ცოცხალ არსებას ახასიათებს მუდმივი სწრაფვა, გამრავლდეს უფრო სწრაფად, ვიდრე მისგან განკარგულებაში არსებული საარსებო საშუალებანი". მაგრამ ამ სწრაფვას თავისებურ განმსაზღვრელ და მარეგულირებელ ფაქტორად, საზოგადოებრივი ცხოვრების განმაპირობებელი, არსებობის საშუალებათა წარმოება ევლინება. მოსახლეობის გამრავლების რეგულირებას არსებობის საშუალებათა ოდენობა ახდენს. მაგრამ გამრავლებისადმი ჩვენი შეუკავებელი მიდრეკილებები არღვევს ამ თანაფარდობას ხალხთმოსახლეობასა და არსებობის საშუალებებს შორის და ჭარბი მოსახლეობა წარმოიშობა. მოსახლეობის ზრდა საარსებო საშუალებათა ზრდას უსწრებს. კანონი, რომელზედაც ლაპარაკია, მალთუსის აზრით, ისაა, რომ ყველა ცოცხალ არსებას ახასიათებს მუდმივი სწრაფვა, გამრავლდეს უფრო სწრაფად, ვიდრე მის განკარგულებაში არსებული საარსებო საშუალებანი. მაგრამ ამ სწრაფვას თავისებურ განმსაზღვრელ და მარეგულირებელ ფაქტორად ევლინება, საზოგადოებრივი ცხოვრების განმაპირობებელი, არსებობის

საშუალებათა წარმოება. მოსახლეობის გამრავლების რეგულირებას არსებობის საშუალებათა ოდენობა ახდენს. ის თავისებური აღვირია, რომელიც გამოიყენება გამრავლებისადმი ჩვენი უსაზღვრო მიდრეკილების მოსათოკად და შესაბოჭად. ამიტომ, ხალხთმოსახლეობის კანონის მალთუსისეულ ფორმულირებაში ორი მომენტის თანაფარდობაა განმსაზღვრელი: მოსახლეობის ოდენობისა არსებობის საშუალებების ოდენობასთან. მათ შორის თანაფარდობა კანონის ის ძირითადი ტენდენციაა, რომელიც უნდა ხორციელდებოდეს ცხოვრებაში, მაგრამ რომლის რეალურ განხორციელებას ხელს უშლის გამრავლებისადმი ჩვენი მიდრეკილებების შეუკავებლობა. ამიტომ ირღვევა თანაფარდობა ხალხთმოსახლეობასა და არსებობის საშუალებებს შორის და წარმოიშობა ჭარბი მოსახლეობა, მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ კანონი ირღვევა. კანონს აქვს თავისი სტაბილურობა, განხორციელების ძირითადი ტენდენციის სახით. გადახრა უმთავრესად ჭარბი მოსახლეობის მხარესაა. ეს კი გამოწვეულია იმით, რომ მოსახლეობის ზრდა უსწრებს საშუალებათა ზრდას. მალთუსის აზრით, ეს გასწრებაც მყარია და გარკვეულ კანონზომიერ ტენდენციას წარმოადგენს.

3. ხალხთმოსახლეობის ზრდის კანონი.

დავიწყოთ მალთუსის თეორიის ერთ-ერთი ძირითადი ხალხთმოსახლეობის ზრდის კანონის ფორმულირებით. საქმე ისაა, რომ ზემოთ აღნიშნული ცხოველთა და მცენარეთა სამყაროსათვის დამახასიათებელი უსაზღვრო გამრავლების ტენდენცია ადამიანთა საზოგადოებაში მყარ ძირითად მიმართულებად იქცევა, რომელიც, მალთუსის აზრით, იმ გეომეტრიული პროგრესიით გამოიხატება, რომლის საწყისია ერთი და მამრავლი ორი (ამის ხაზგასმას მნიშვნელობა აქვს, რადგან მალთუსის კრიტიკოსი პრუდონი ამბობდა, რომ არსებობის საშუალებანიც გეომეტრიული პროგრესიით ზრდის ტენდენციას ავლენს, მაგრამ მოსახლეობის ზრდის ტენდენციის იგივეობრივი კი არაა, არამედ უფრო მეტი, რადგან იწყება სამით და მამრავლია ორი). მალთუსი განასხვავებს გამრავლების ფორმალურ და რეალურ შესაძლებლობებს. მცენარეთა და ცხოველთა სამყაროსათვის დამახასიათებელი უსასრულო გამრავლების ტენდენცია ფორმალური შესაძლებლობაა, რომლის მიხედვით ერთმა მცენარემ, მაგალითად, შეიძლება კამამ მთელი დედამიწა დაფაროს, ხოლო ერთმა ერმა, მაგ., ინგლისელმა, მთელი პლანეტა. სიცოცხლის ძირი უსასრულოა, მაგრამ ბუნება ამ სიუხვესთან ერთად მომჭირნეცაა, რაც სამყაროში ადგილისა და საკვების განსაზღვრულობაში გამოიხატება. ბუნებაში მცენარეთა და ცხოველთა სამყაროს უსასრულო გამრავლებისაკენ სწრაფვა სტიქიურად წესრიგდება. საზოგადოებაში სტიქიურ მოქმედებას ემატება – შეგნებული. ამიტომ რეალური შესაძლებლობა ფორმალურისაგან როგორც ბუნებაში, ისე საზოგადოებაში განსხვავებულია. საზოგადოებაში ის ხორციელდება გეომეტრიული პროგრესიის ფარგლებში, ეს ნიშნავს, რომ მოსახლეობა იზრდება ასეთი თანაფარდობით: 1, 2, 4, 8, 16, 32, 64, 128, 256 და

ა.შ. გამრავლების საფუძვლად ამ შემთხვევაში აღებულია არა მიგრაცია ან მოსახლეობის მოძრაობის სხვა ფორმები, არამედ შობადობა. ასეთ ვითარებაში გეომეტრიული პროგრესია კანონზომიერების ხასიათს ღებულობს, რომელიც საშუალებას იძლევა, მოსახლეობის ნორმალური განვითარების პირობებში, გამოვთვალოთ მისი გაორმაგების პერიოდი. მალთუსს ამის საშუალო დროდ ოცდახუთი წელიწადი მიაჩნია. ამ პრინციპით განსაზღვრავს მალთუსი მოსახლეობის კანონს და ასეთი ფორმულირებით გვაძლევს: "ჩვენ შეგვიძლია უეჭველად ჩავთვალოთ, რომ თუ მოსახლეობის გამრავლებას არავითარი წინააღმდეგობა არ ხვდება, მაშინ ის ყოველ ოცდახუთ წელიწადში ორმაგდება და გეომეტრიული პროგრესიით იზრდება ". ესაა მალთუსის მიერ დადგენილი ერთი ძირითადი კანონი, რომელიც საზოგადოების არსებობის და განვითარების განმსაზღვრელია. ამგვარად, საზოგადოების არსებობის და განვითარების განმსაზღვრელი პირველი კანონი გვაუწყებს:

"ჩვენ შეგვიძლია უეჭველად ჩავთვალოთ, რომ თუ მოსახლეობის გამრავლებას არავითარი წინააღმდეგობა არ ხვდება, მაშინ ის ორმაგდება ყოველ ოცდახუთ წელიწადში და გეომეტრიული პროგრესიით იზრდება ".

4. მოსახლეობის და არსებობის საშუალებათა – ზრდის თანაფარდობის კანონი.

მაგრამ ამ არსებობას და განვითარებას მეორე კანონიც განაპირობებს, იგი არსებობის საშუალებებს ეხება და უნდა ითქვას, რომ მალთუსის თეორიაში ეს საკითხი რეალისტურ განასერშია დასმული, რადგან შეუძლებელია მოსახლეობის განმსაზღვრელობაზე ვილაპარაკოთ არსებობის არსებობის საშუალებათა გათვალისწინების გარეშე. საზოგადოების არსებობა და განვითარებაც დამოკიდებულია არსებობის საშუალებებზე. მალთუსის თეორია ამ პრინციპიდან ამოდის, მაგრამ მარქსისგან განსხვავებულ განზომილებაში ეძებს საზოგადოების განმსაზღვრელს. მალთუსთან არსებობის საშუალებანი განპირობებულია ბუნებრივი პირობებით და ის გეოგრაფიული გარემოს შესახებ თეორიის გარკვეულ პრინციპებს უახლოვდება. თუმცა მონტესკიეს ხშირად აკრიტიკებს, მაგრამ არსებობის საშუალებათა მოპოვების ძირითად წყაროდ ნიადაგის ნაყოფიერების გამოცხადება შეუძლებელია არ უერთდებოდეს კლიმატით, ნიადაგით და მდებარეობით საზოგადოების განსაზღვრულობის თეორიას თეორიას. ისე, როგორც მალთუსის თეორიის ძირითადი პრინციპი – მოსახლეობის სიმჭიდროვის და ოდენობის საკითხი გეოგრაფიული დეტერმინიზმის წარმომადგენლებთანაც აისახა. რატკელი "ანთროპოგეოგრაფიაში" სიტყვა- სიტყვით იმეორებს მალთუსის მტკიცებას მოსახლეობის განმსაზღვრელობაზე: ტერიტორიის ღირებულება იზრდება მოსახლეობის ზრდასთან ერთად, ამიტომ ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ფაქტორად ავტორს მოსახლეობის

საიმჭიდროვე ესახება. ტერიტორია ვერ იქნება გადამწყვეტი სახელმწიფოს ძლიერებისათვის, თუ მას მოსახლეობის სიმჭიდროვე არ დაემატა.

მალთუსის თეორია გარკვეულ მოჩვენებითობას ქმნის. ერთი შეხედვით მალთუსისათვის განმსაზღვრელია მოსახლეობის ოდენობა და სიმჭიდროვე, არსებითად, საბოლოო განმსაზღვრელებად არსებობის საშუალებანი და შესაბამისად, მათი მიღების შესაძლებლობა გვევლინება. მალთუსი აკრიტიკებს კიდევ იმათ, ვისაც ჰგონია, რომ მოსახლეობის რაოდენობა და საიმჭიდროვე განსაზღვრავს საზოგადოების კეთილდღეობას, რომ, სადაც ბევრი მოსახლეობაა, იქ უფრო მაღალია კეთილდღეობის დონე. მალთუსი ფიქრობს, რომ ასეთი თეორიები ერთმანეთისაგან ვერ ასხვავებენ მიზეზს და შედეგს. კეთილდღეობა – რეალური მიზეზი, მათთან გამოდის როგორც შედეგი, ხოლო ის, რაც შედეგია, მიზეზადაა გამოყვანილი. "მწერლებმა, რომლებმაც შეამჩნიეს, რომ ძლიერ და კეთილდღეობის სახელმწიფოებს თითქმის ყოველთვის მჭიდროდ დასახლებული მოსახლეობა ჰყავთ, შედეგი მიზეზად მიიღეს და წარმოიდგინეს, რომ მოსახლეობა იყო ამ სახელმწიფოთა კეთილდღეობის საფუძველი, მაშინ, როდესაც მათი კეთილდღეობა იყო მოსახლეობის სიმრავლის მიზეზი". მალთუსის აზრით, აქ ისეთივე შეცდომაა, როგორცაა ოქრო-ვერცხლის მფლობელობასა და სახალხო სიმდიდრის არსებობას შორის. ფიქრობდნენ, რომ ოქრო-ვერცხლია სახალხო სიმდიდრის მიზეზი, სინამდვილეში კი ოქრო-ვერცხლი ამ სიმდიდრის შედეგია. მალთუსის აზრით, პირველადია შრომისა და მიწის ნაყოფიერება და ისინი არაა დამოკიდებული არც მოსახლეობის და არც ოქრო-ვერცხლის ოდენობაზე.

მალთუსის მიერ დადგენილი არსებობის საშუალებათა ვითარების კანონი განსხვავებულია მოსახლეობის კანონისაგან. მათ საერთო აქვთ ზრდის ტენდენცია, მაგრამ განსხვავება თვით ამ ტენდენციის ხასიათშია. ამას ხაზი უნდა გაესვას, რადგან მალთუსის თეორიის ერთ-ერთი საყრდენია ნიადაგის ნაყოფიერების კლების კანონი. რომელიც მრავალმხრივი უმართებლო კრიტიკის საგანი გახდა, განსაკუთრებით მარქსისა და ენგელსის მხრივ. მალთუსის მტკიცებით, როცა ამა თუ იმ ქვეყნის "კაპიტალი ნიადაგის გამოფიტვის შედეგად შეწყვეტს დაგროვების ზრდას, მაშინ კაპიტალის მოგებაც და ხელფასიც თანდათან შემცირდება, იმ დონემდე, რომ არც სიმდიდრის ზრდას შეუწყობენ ხელს და არც მოსახლეობის არსებობის საშუალებათა გადიდებას". მალთუსის თეორიაში ნიადაგის კლებადი ნაყოფიერების კანონის არსებობის მტკიცება, ერთ-ერთი არგუმენტი იყო, მაგრამ ის არ განსაზღვრავდა ამ თეორიას. მალთუსი არსებობის საშუალებათა ზრდის ტენდენციის ისეთ კანონზომიერებას ადგენს, რომელიც გამოიხატება არითმეტიკული პროგრესიით: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9. ასეთ ვითარებაში შეიძლება დავუშვათ, რომ არსებობის საშუალებანიც გაორმაგდება და შეიძლება ამ გაორმაგების შუალედად დაისახოს 25 წელიწადი. ყველა შემთხვევაში ზრდა დაშვებულია, მაგრამ ის განსაზღვრულია არითმეტიკული პროგრესიით. და შესაბამისად არსებობის საშუალებათა

ზრდის კანონი შემდეგ ფორმულირებას მიიღებს: "არსებობის საშუალებანი შრომისათვის ყველაზე ხელსაყრელ პირობებში, არავითარ შემთხვევაში არ შეიძლება იზრდებოდეს უფრო სწრაფად, ვიდრე არითმეტიკული პროგრესია". მალთუსის თეორიის ქვაკუთხედი ამ ორი ძირეული ტენდენციის – მოსახლეობის და არსებობის საშუალებათა – ზრდის თანაფარდობის კანონია. მალთუსის მიერ მოცემული ანალიზიდან ჩანს, რომ მოსახლეობის ზრდის საშუალო ტემპი ისეთია, რომ მხოლოდ ოცდახუთი წელი სჭირდება მის გაორმაგებას. თუმცა ზოგიერთ რეგიონში მას შესაძლებლად მიაჩნია, გაორმაგება მოხდეს 15, 12 და 10 წლის ფარგლებშიც კი, მაგრამ, მისი აზრით, საშუალოდ მაინც 25 წლიანი შუალედი უნდა მივიჩნიოთ. ასეთივე მყარად ეჩვენება მას მოსახლეობის გეომეტრიული პროგრესიით ზრდა. "მოსახლეობის ზრდა გეომეტრიული პროგრესიით უეჭველი კანონია, თუმცა ამ ზრდით გამოწვეული გაორების პერიოდი, თუ მას ხელს არაფერი უშლის, ამ ნაშრომში სავსებით ზომიერადაა მიღებული". მაგრამ იქვე დასძენს, რომ არსებობს ხელისშემშლელი ფაქტორები, რომლებიც დაკავშირებულია როგორც ცივილიზაციასთან, ისე ნიადაგის კლებადი ნაყოფიერების თვისებებთან. ამჯერად, ჩვენთვის საინტერესოა მალთუსის მტკიცება ნიადაგის კლებადი ნაყოფიერების შეასხებ, რომელსაც ის იშვიათად იმოწმებს, მაგრამ, რომელიც თავისი თეორიის ქვეტექსტად აქვს გამოყენებული. "ნიადაგის ყოველი სახეობის თვისებათა შესაბამისად მისი გაუმჯობესება არ შეიძლება იყოს მუდმივად მზარდი, პირიქით, უკანასკნელი სულ უფრო და უფრო მცირდება. მაშინ, როცა მოსახლეობა, თუ ის არსებობის საშუალებებს პოულობს, უსაზღვროდ იზრდება და ყოველი ზრდა ახალი მატების შემდგომი მიზეზი ხდება".

ავიღოთ ახალი ინგლისის მოსახლეობის საწყისი ოდენობა. ვთქვათ 11 მილიონი 25 წელში გაორმაგდება, მივიღებთ 22 მილიონს, მეორე ციკლის დროს იქნება 44 მილიონი, მესამეს დროს – 88 მილიონი, არსებობის საშუალებანი კი იქნება მხოლოდ 44 მილიონისათვის. საუკუნის დასასრულს მოსახლეობა მიაღწევს 176 მილიონს, არსებობის საშუალებანი კი ეყოფა მხოლოდ 55 მილიონს: ეს ნიშნავს, რომ "დანარჩენი 121 მილიონი ადამიანი შიმშილით უნდა მოკვდეს". ამ ვითარების მხატვრულ დასურათებას იძლევა მალთუსი თავის შრომის პირველ გამოცემაში. მალთუსი წერდა: "ადამიანი, სხვა ადამიანით დაკავებულ ამ სამყაროს რომ მოეგლინა, თუ მშობლებისაგან არ მიიღო არსებობის საშუალებანი, რომელთა იმედის უფლებაც აქვს მას და, თუ საზოგადოებას არ სჭირდება მისი შრომა, ყოველგვარ უფლებას მოკლებულია, მოითხოვოს კვება, რადგან ის სრულიად ზედმეტია ამ სამყაროში. ბუნების დიდ ნადიმზე მისთვის არ არის ადგილი. ბუნება უბრძანებს მას, წავიდეს და თუ მას არ შეიძლება იმედი ჰქონდეს ნადიმის რომელიმე მონაწილის წყალობის, მაშინ ბუნება თვითონ იღებს ზომებს, რათა მისი განკარგულება მოყვანილ იქნეს სისრულეში. თუ მონადიმენი ვიწროვდებიან და მას მაგიდასთან ადგილს უთმობენ, მაშინვე გამოჩნდებიან ახალი დაუპატიჟებელი სტუმრები და თავიანთთვის იმავე წყალობას მოითხოვენ, რადგან ის ამბავი, რომ მაგიდაზე საკმაოდაა ტკბილეული

ახალმოსულთათვის, მაშინვე გავრცელდება ყველგან. ნადიმის წესრიგი და ჰარმონია მალე დაირღვევა, ადრე გაბატონებული სიუხვე უკმარისობით შეიცვლება და მონადიმეთა ბედნიერება ყველგან გამოვლენილი სილატაკისა და ახალმოსულთა დამამძიმებელი მოთქმის სანახაობით დაიჩრდილება. ახალმოსულნი ვერ პოულობენ თავიანთთვის საკვებს, რომლის იმედიც მიეცათ მათ. მხოლოდ მაშინ და ძალიან გვიან მონადიმენი გაიგებენ, რომ მათ შეცდომა დაუშვეს, როცა დაარღვიეს ნადიმის დიდი დამწესებლის მიერ დადგენილი მკაცრი წესები, რომლებიც დაუპატიჟებელ სტუმრებს ეხება. ისინი მხოლოდ მაშინ მიხვდებიან, რომ ბუნებამ, რათა მოწვეულნი საკმაოდ უზრუნველყო და იცოდა რა, რომ მას არა აქვს ტკბილეულობა სტუმრების უსასრულო რაოდენობისათვის, გონიერი ადამიანური სიყვარულით იცილებდა ახალმოსულებს, როცა მაგიდასთან ყველა ადგილი დაკავებული იყო."

დავუბრუნდეთ ისევ ციფრების ენას და მოსახლეობის ზრდის შესაბამისი არსებობის საშუალებათა მატების ცხრილი დავხაზოთ, მივიღებთ შემდეგ სურათს:

მოსახლეობის ზრდა: 1, 2, 4, 8, 16, 128, 256.

არსებობის საშუალებათა ზრდა: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9.

ორი საუკუნის შემდეგ ხალხთმოსახლეობის არსებობის საშუალებებთან შეფარდება იქნება 256 გაყოფილი ორზე, სამი საუკუნის შემდეგ კი 4096 გაყოფილი 13-ზე იქნება და ეს დისპროპორცია უსასრულოდ მზარდი იქნება. ის, რაც ინგლისის მიმართ ითქვა, მალთუსის აზრით, მთელი მსოფლიოსათვის ძალაშია, განსხვავება და ფლუქტუაციები შეიძლება სხვადასხვა ქვეყნებში იყოს. რასაც განსხვავებულ ფაქტორთა ზემოქმედება იწვევს, მაგრამ ეს საერთო კანონზომიერებას ვერ არღვევს, რაც იმით გამოიხატება, რომ მოსახლეობა იზრდება გეომეტრიული პროგრესიით, არსებობის საშუალებანი არითმეტიკულით და ამის ნიადაგზე ყოველთვის მუდმივად მზარდ ჭარბ მოსახლეობასთან გვაქვს საქმე.

მაგრამ ისიც ავლნიშნეთ, რომ მალთუსის თეორია თავისებური აპრიორული სქემაა, რომელიც სინამდვილიდან კი არ გამოუყვანიათ, არამედ სინამდვილეს თავს მოახვიეს. ამ დებულების დასაბუთება შეგვიძლია მალთუსის კანონის შედარებით იმ სინამდვილესთან, რომელზეც ეს კანონი გაავრცელა მალთუსმა. ავიღოთ დედამიწის მოსახლეობა, რომლის რიცხვმა პირველად 1 მილიარდს მიაღწია. მალთუსის უკანასკნელი შრომის გამოცემის წელს (1830წ.). მალთუსის თეორიით, შემდგომ 25 წელიწადში უნდა გამხდარიყო მოსახლეობის გაორმაგება, მაგრამ პირველ გაორმაგებას დასჭირდა არა 25, არამედ 100 წელი, მხოლოდ 1930 წლისთვის გახდა მსოფლიოს მოსახლეობა 2 მილიარდი. მართალია, შემდგომში მოსახლეობის გაორმაგებას საუკუნეზე ნაკლები დრო დასჭირდა, მაგრამ 25 სქემაში არც ეს პერიოდი ეტევა. ამ თეორიას მომავალშიც დადასტურების ნაკლები შანსი აქვს, რადგან 2000 წლისთვის მოსახლეობას 6,1-დან 7 მილიარდამდე ანგარიშობენ. ასევე არ დასტურდება მალთუსის მიერ შემოთავაზებული არსებობის საშუალებათა ზრდის ტემპები. მიუხედავად იმისა, რომ "დედამიწის მოსახლეობის

ნახევარი შიმშილობს". არათუ პროგრესიები და სინამდვილე არ ემთხვევა ერთმანეთს, საეჭვოდ მიიჩნევენ იმასაც, რომ დღესდღეობით საერთოდ მსოფლიო მოსახლეობაზე მსჯელობა შესაძლებელი იყოს.

მალთუსს რომ ისტორიულ სინამდვილეში მოსახლეობის ზრდის და გაორმაგების მონაცემებისათვის მიემართა, დაინახავდა, რომ მოსახლეობის ზრდის ტემპი მსოფლიო მასშტაბით ყველა პერიოდსა და ეპოქაში განსხვავებული იყო. გერმანელ დემოგრაფს ოტო რიულეს მოჰყავს ცხრილი მოსახლეობის გაორმაგებისა სხვადასხვა ეპოქაში. ამ ცხრილში გაორმაგების დროის კლებადობა აღინიშნება, მაგრამ არცერთ ეპოქაში არ ემთხვევა 25 წლიან ციკლს. ჩვენს წელთაღრიცხვამდე 7000 წლიდან გაორმაგებას დასჭირდა 2500 წელი, მეორეს – 2000 წელი, მესამეს – 1500, მეოთხეს – 1000 წელი. მხოლოდ ჩვენი წელთაღრიცხვის დასაწყისიდან გახდა საკმარისი 900 წელი, შემდეგ 800 წელი, ჩვენი წელთაღრიცხვის 1700 წლიდან ციკლში ხდება ნახტომი და გაორმაგებას დასჭირდა 150 წელი, შემდეგ 100 წელი და ბოლოს უფრო ნაკლები, მაგრამ 25 წლამდე არ მისულა, ასე რომ, არც ემპირიული და არც ისტორიული სინამდვილე არ ადასტურებს მალთუსის თეორიას. მაგრამ მალთუსს მის თეორიულ სქემაში არაფერი შეუცვლია, ამიტომ იყო მალთუსის თეორია სინამდვილის მიმართ პროკრუსტეს სარეცლის მსგავსი, როგორც ჩენს, მალთუსი ხელმძღვანელობდა იმავე პრინციპით, რითაც ჰეგელი – თუ სინამდვილე არ შეესაბამება თეორიას, მით უარესი სინამდვილისათვის.

5. მოსახლეობის ზრდის შემაკავებელი და გამანადგურებელი ფაქტორები.

მალთუსის თეორიის 3 ძირითადი დებულებიდან ჩვენ განვიხილეთ პირველი და მეორე. ის, რომ "მოსახლეობის გამრავლება გარდაუვალად განისაზღვრება არსებობის საშუალებებით და რომ მოსახლეობა იზრდება არსებობის საშუალებებთან ერთად". ამასთან, არსებობის საშუალებათა ზრდაში იგულისხმება ვითარება, როცა ამ საშუალებებით სარგებლობს მთელი მოსახლეობა, წინააღმდეგ შემთხვევაში, მალთუსის აზრით, არსებობის საშუალებათა ზრდას არავითარი გავლენის მოხდენა არ შეუძლია მოსახლეობის გამრავლებაზე, უკვე ამ მეორე დებულების ბოლოს გამოიკვეთება მესამე დებულება, რომ მოსახლეობის ზრდას გააჩნია დაბრკოლებანი, რომელნიც ადვილად აღქმედა. ამ დებულებას მალთუსი ასე გამოხატავს: "ეს დაბრკოლებანი, ისე როგორც ყველა სხვა, რომელნიც მოსახლეობის დონეს არსებობის საშუალებებზე დაბლა აყენებენ, მორალური მოთოკვა, მანკიერება და სიღატაკეა".

მაშასადამე, მალთუსის თეორიის ანალიზის გაგრძელება მოითხოვს მოსახლეობის გამრავლების დამაბრკოლებელ ვითარებათა განხილვას. ზემოთ ნაწილობრივ აღინიშნა, როგორ

იყენებენ მალთუსის კრიტიკოსები ამ დაბრკოლებათა მალთუსისეულ ინტერპრეტაციას. შევეცდებით განვმარტოთ მალთუსის თეორიის მიხედვით ამ საკითხში როგორი პოზიცია ჩანს.

მალთუსის აზრით, მოსახლეობის ზრდის შემკავებელი ყველაზე მეტად სწორედ არსებობის საშუალებანია, რადგან არსებობის საშუალებათა რაოდენობაზეა დამოკიდებული მოსახლეობის ზრდის შემკავებელი კონკრეტული ფაქტორების მოქმედება, ეს ფაქტორები მრავალფეროვანია. მათი კლასიფიკაცია ხდება გარკვეული პრინციპის მიხედვით. პირველ რიგში, კლასიფიკაციის ზოგადი პრინციპით მოსახლეობის ზრდის შემკავებელი ფაქტორები ძირითადად ორ ჯგუფად იყოფა: **შემკავებელ და გამანადგურებელ ფაქტორებად.** "პირველნი მოქმედებენ ისე, რომ მოსახლეობის გამრავლებას წინასწარ აღკვეთენ. მეორენი კი მოსახლეობის ზედმეტად ზრდის შესაბამისად, სპობენ მოსახლეობას. პირველთ შეიძლება თავიდანამცილებელი დაბრკოლებანი, მეორეთ – დამანგრეველი დაბრკოლებანი ეწოდოთ" (მალთუსის აზრით, შემკავებელი თუ თავიდან ამცილებელი დაბრკოლებანი ყველაზე მნიშვნელოვანია, რადგანადაც ადამიანის ბუნებიდან გამომდინარეობენ, ნებაყოფლობით ხასიათს ატარებენ და ადამიანის თავისუფლებას ავლენენ. ასეთი რამ ცხოველთა სამყაროს არ ახასიათებს, ეს სპეციფიკურ ადამიანურია. ასეთ დაბრკოლებებს ადამიანი მიმართავს იმის გამო, რომ შეუძლია განჭვრიტოს თავისი ქმედების შორეული შედეგები და მათი გათვალისწინებით იმოქმედოს აწმყოში. თუ ადამიანი ხედავს, რომ მას ოჯახის შექმნა და შვილების გაჩენა მძიმე ტვირთად დააწვება, რომლის ტარება მის ძალებს აღემატება, ამიტომ ასეთი ნაბიჯის გადადგმა იქნება, როგორც მისი, ისე მისი ახლობლების უბედურების წყარო. ყოველივე ამის გამო, ის თავს შეიკავებს ქორწინებისაგან და ასეთი თავშეკავება იქნება მორალური. ასევე წინდახედულად უნდა მიუდგეს თავის საზოგადოებრივ მდგომარეობას. უნდა გაიაზროს, ოჯახის შექმნით ხომ არ დაკარგავს თავის პოზიციებს საზოგადოებაში, ხომ არ იქნება იძულებული, უფრო მძიმე სამუშაოს მოჰკიდოს ხელი, ვიდრე ასრულებდა? ანგარიში უნდა გაუწიოს იმასაც, შეიძლება თუ არა, მის დონეზე მიაღებინოს განათლება და დაუმკვიდროს ადგილი მის მიერ მოვლენილ ადამიანებს. უნდა დაფიქრდეს იმასაც, რომ შვილებზე ზრუნვის გამო, საფრთხეში ხომ არ ჩააგდებს თავის დამოუკიდებლობას, ხომ არ იქნება იძულებული, სხვებს მიმართოს დახმარებისათვის. ასეთი მოსაზრებანი ყოველ ცივილიზებულ საზოგადოებაში ქორწინებისაგან თავშეკავების საფუძველი ხდება. ეს ბოროტებაა, მაგრამ "უმცირესი ბოროტება" იმათგან, რომელსაც ხალხთმოსახლეობის კანონი წარმოშობს". ბოროტებაა, რადგანაც თავშეკავება, რომელსაც ჩვენ ვიჩენთ, ჩვენშივე იწვევს მძიმე გრძნობებს, მაგრამ რადგან მას მანკიერება არ მოსდევს, ამიტომ ის ნაკლები ბოროტებაა. მალთუსის აზრით, თავშეკავება დასაგმობია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც მას მანკიერება მოსდევს, ასეთია გარყვნილობა. მალთუსი გარყვნილების ინსტიტუტის სასტიკი წინააღმდეგია, მოსახლეობის გამრავლებისადმი თავშეკავების საბაბითაც კი, როგორც ჩასახვის საწინააღმდეგო

საშუალებათა გამოყენების, ისე ფეხმძიმობის შეწყვეტის ყველა გზა, მას მანკიერებად მიაჩნია, რამეთუ ყველა ასეთ შემთხვევაში "ადამიანის ბუნების დამცირება და მისი ღირსების შეურაცხყოფა ხდება". მალთუსის აზრით, გარყვნილება ყველა უბედურების წყაროა, ის სპობს ოჯახურ სიყვარულს, ცოლ-ქმარს, მშობელსა და შვილს შორის ურთიერთობებს აფუჭებს. საზოგადოების ბედნიერებას და სიკეთეს აქვეითებს. ზიანს აყენებს საზოგადოებას, რადგან ცხოვრებას სიცრუესა და ორპირობაზე აგებს. ამიტომ ასეთ თავშეკავებას მანკიერი ფორმა ეძლევა და ის მორალურის საწინააღმდეგოა.

მალთუსის კრიტიკოსები ხშირად რადიკალური არიან ამ პრინციპის შეფასებაში. მხედველობაში გვაქვს პრუდონისეული შეფასება, მაგრამ მალთუსის თეორიის წინაშე აქ მთელი რიგი სიძნელეებისა მაინც დგება, რომელსაც ის არ ითვალისწინებს. მალთუსი ანგარიშს არ უწევს ისეთ კეთილშობილურ გრძნობას, როგორც სიყვარულია. როგორც პოეტი იტყვის, სიყვარული მხოლოდ ერთხელ მოდის და თუ ადამიანს მოვუწოდებთ, მასზე უარი თქვას, რა რჩება მისი ადამიანობიდან, ან თავისუფლებიდან. რატომ უნდა თქვას უარი ადამიანმა მომავლის შიშით ბედნიერებაზე აწმყოში. მთელი ცხოვრება აწმყოა და მის გარეშე მომავალიც კარგავს ღირებულებას. ან როგორ უნდა დააკავშიროს მალთუსმა ადამიანები, რომელთაც დიდი ასაკობრივი განსხვავების გამო (მამაკაცი – 38, ქალი – 18) არ შეიძლება საერთო ინტერესები ჰქონდეთ. პიროვნებამ როგორ უნდა გასწიროს ყველაფერი იმისთვის, რომ საზოგადოებაში მომავალი თაობები იყვნენ უზრუნველყოფილნი. ყოველ შემთხვევაში აქ უამრავი სიძნელე წარმოიშობა, რომელთა გათვალისწინება მალთუსს არც უცდია.

თავიდან ამცილებელ დაბრკოლებათაგან არსებითად განსხვავებულია გამანადგურებელთა ჯგუფი. ის მეტად მრავალრიცხოვანია, მაგრამ ყველა მათგანს საერთო მნიშვნელობა აქვს: **მანკიერება და უბედურება.** გამანადგურებელ დაბრკოლებებს მიეკუთვნება ყველა საქმიანობა, რომელიც ემუქრება ადამიანის ჯანმრთელობას. "ყოველი უხეში და ზედმეტი შრომა, ადამიანის საფრთხეში ჩამგდები უამინდობა, სიღატაკე, ბავშვთა ცუდი მოვლა-პატრონობა, დიდ ქალაქში ცხოვრების დუხჭირი პრობლემები, ყოველგვარი სიჭარბე, დაავადებანი, ეპიდემიები, ომები, შავი ჭირი, შიმშილი". ყველა დაბრკოლებას, რომლებსაც თავიდანამცილებლად და გამანადგურებლად ვყოფთ, უფრო ზუსტად ჩავწვდებით, თუ ისინი სამ ჯგუფად დანაწილდება: **მორალური თავშეკავება, მანკიერება და ტანჯვა.** მანკიერებაში შევა როგორც ადამიანთა საზოგადოებაში მათი ნებელობით განპირობებული გარყვნილება, ასევე ომები და ყოველგვარი სიჭარბე, რომელნიც ჩვენზეა დამოკიდებული. მათ უბედურება მოაქვთ და, ამავე დროს, მანკიერები არიან. ზემოთ ავლნიშნეთ და ვიმეორებთ, მალთუსისათვის ომები და დაავადებანი არაა ხსნის გზა. მისი აზრით, ისინი მანკიერებანია, რომელთაც უბედურება მოაქვთ. ეს ნიშნავს არა მხოლოდ დამანგრეველ საშუალებებს, არამედ ისეთ მანკიერებებსაც, როგორიცაა: გარყვნილება და ჩასახვის საწინააღმდეგო საშუალებათა გამოყენება, მალთუსის

აზრით, პოზიტიური მნიშვნელობა მხოლოდ და მხოლოდ მორალურ თავშეკავებას ენიჭება. დანარჩენი ფორმები, ბუნებრივი თუ ხელოვნური, მრავალია, გამრავლების საწინააღმდეგო, მაგრამ, მალთუსის აზრით, არცერთი მათგანი არაა სასურველი, რადგან მათ უბედურება მოაქვთ. ეს ნიშნავს, რომ მალთუსის კრიტიკა სწორედ იმ პუნქტის მიმართ უნდა წარიმართოს, რომელსაც ის თვლის გადარჩენის გზად. ამიტომ მალთუსის თვალსაზრისი არ უნდა ავურიოთ უკიდურეს მალთუსიანელებთან, როგორცაა ფოგტი, რომელიც "გადარჩენის გზას" ხედავს ომებსა და ეპიდემიებში.

მალთუსი იმ აზრისაა, რომ სხვადასხვა ეპოქასა და ქვეყნებში შემაკავებელი ფაქტორები სხვადასხვაგვარად მოქმედებენ. წარსულ ეპოქებში მორალური შემაკავებელი ფაქტორი სუსტად მოქმედებდა. სამაგიეროდ, მანკიერებანი და დამანგრეველი ფაქტორები ძალუმად ფუნქციონირებენ. ველურებთან, ამტკიცებს მალთუსი, გამრავლების ძირითადი შემაკავებელი ფაქტორი იყო: პროსტიტუცია, ბავშვთა კვლა და ომი. ეს არ ნიშნავს, რომ არ ყოფილა დაავადებანი, ბუნებრივი სტიქიური უბედურებანი, მაგრამ განმსაზღვრელი ისინი არ ყოფილა. ამ ფაქტორთა სიმრავლის მიუხედავად, მალთუსის აზრით, ველურებთანაც ვერ მოხერხდა მოსახლეობის არსებობის საშუალებებთან შესაბამისობაში მოყვანა. ძველი ევროპაც ძირითადად გამანადგურებელი საშუალებებით ხასიათდებოდა, განსაკუთრებით მწვავე იყო დაპყრობები, ომები, შავი ჭირი და სხვა ტანჯვის გამომწვევი ფაქტორები, მათგან ევროპა ხშირ კატასტროფებს განიცდიდა და ეს მხოლოდ და მხოლოდ არსებობის საშუალებებთან შედარებით მოსახლეობის მატებით იყო გამოწვეული.

მალთუსის აზრით, ჩინეთისათვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი ცელიბატის პრინციპი და ბონზების – უცოლოებისა და გაუთხოვრების დიდი რაოდენობა იყო. ეს არ შედის არც გეოგრაფიულ და არც მანკიერ ფაქტორებში და მალთუსის მიერ მორალურად მიჩნეულ ფაქტორებს მიეკუთვნება. მაგრამ მალთუსი უპასუხოდ ტოვებს კითხვას, რატომ ვერ უშველა ჩინელებს მილიონი ბონზის არსებობამ? მანკიერებათა იმ ფორმიდან, რომელიც გარყვნილებათაა წარმოდგენილი, ჩინეთში არსებობს საროსკიპოები, მაგრამ მათი რიცხვის სიმცირის გამო არსებით გავლენას ვერ ახდენს. სამაგიეროდ ჩინეთში ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორია ფეხმძიმობის ხელოვნური შეწყვეტა, რომელსაც მალთუსი ბავშვთა ხოცვად თვლის.

მალთუსის აზრით, ანტიკურობის ქვეყნებიდან მოსახლეობის ოდენობის შეგნებულ რეგულირებას მხოლოდ ბერძნები მიმართავდნენ. მალთუსი აქებს და ადიდებს პლატონისა და არისტოტელეს მოძღვრებებს, რომლებშიც პირველად იქნა გაცნობიერებული მოსახლეობის ზრდის კანონი. თუმცა, კიცხავს შობადობის რეგულირების პლატონისეულ პრინციპებს, მაგრამ ფიქრობს, რომ ეს იმის მაჩვენებელია, თუ როგორ აწუხებდა ეს პრობლემა ანტიკურობასაც. სხვაგვარია მისი დამოკიდებულება არისტოტელესთან. გამრავლების შეზღუდვის

არისტოტელესეული გზები, ოპტიმალურად და ჰუმანურად მიაჩნია, რადგან არისტოტელე ამ გზათაგან ძირითადად გარკვეულ ასაკამდე ქორწინებისაგან თავშეკავებას თვლიდა, ამტკიცებდა, რომ საქორწინო ასაკი მამაკაცთათვის უნდა იყოს 37 წელი, ქალისათვის – 18. შვილიანობა მამაკაცისათვის 55 წლის ასაკამდე მიაჩნია სასურველად, რადგან მისი აზრით, არც მოუმწიფებელი ყმაწვილის და არც მოხუცის შვილი არ იქნება ნორმალური. მალთუსი ებრძვის იმათ, ვინც უარყოფითად აფასებს უცოლოებისა და გაუთხოვრების რაოდენობის ზრდას. მისი აზრით, სწორედ ამ გზითაა შესაძლებელი ადამიანებისათვის სიკეთისა და ბედნიერების მინიჭება, რადგან "გაუთხოვრები და უცოლოები, თავიანთი ცხოვრების წესით, ამცირებენ უდროოდ გარდაცვლილთა რიცხვს, რომელთა რაოდენობა უზომოდ გაიზრდება, ყველა რომ ქორწინდებოდეს".

მალთუსს ჰგონია, რომ ბოროტებას სჩადიან არა ისინი, ვინც ქორწინებისგან თავს იკავებენ, არამედ ისინი, ვინც ყოველგვარი დაფიქრების გარეშე აიძულებენ ადამიანებს, დაქორწინდნენ. იმის ნაცვლად, რომ ადამიანს მისცენ საშუალება, დაიანგარიშოს, შეუძლია თუ არა ქორწინების შედეგების ტვირთის ტარება, მათ მოუწოდებენ, იქორწინონ. მალთუსის აზრით, ეს ისეთი ბოროტებაა, როგორც "ცურვის უცოდინარი ადამიანის წყალში გადაგდება". საბერძნეთის სიტუაციის განხილვისას ერთხელ კიდევ მიუთითებს მის უარყოფით დამოკიდებულებაზე გამანადგურებელი ფაქტორებისადმი, როცა ათენში შავი ჭირის ეპიდემიას ანალიზებს და აღნიშნავს, რომ ეს იყო უბედურება. მალთუსის აზრით, იქ, სადაც მოსახლეობაზე მოთხოვნილება დიდი იყო, გამრავლების შეზღუდვას ადგილი არ ჰქონია, მაგალითად, ძველ რომში. მას გამუდმებული ომები ჰქონდა მეზობლებთან, ეს მოითხოვდა ჯარის შევსებას და ამიტომ მოსახლეობის გამრავლების ყოველგვარ შეზღუდვაზე უარს ამბობდნენ. მალთუსი ცდილობს აჩვენოს ისტორიულად გამრავლების დაბრკოლებათა განსხვავებული მნიშვნელოვანი და, ამავე დროს, გამოთქვამს თავის დამოკიდებულებას ყველა მათგანის მიმართ. ეს გამოიხატა დაბრკოლებათა კლასიფიკაციაშიც, სადაც მორალურის გარდა დასახელებულია მანკიერებანი და უბედურებანი, დაავადებანი და ომები, ასევე სტიქიური ნგრევა, ყველაფერ ამას ის უბედურებათა რიგში აქცევს და დადებითად მხოლოდ მორალურს თვლის.

ზნეობრივი თავშეკავება, როგორც დაბრკოლება, ყოველთვის არსებობდა, მაგრამ ზოგიერთ ეპოქასა და ქვეყანაში უმნიშვნელო იყო. იტალიელებისათვის მას არ ჰქონდა არსებითი მნიშვნელობა, მაგრამ ნორვეგიელები კანონზომიერად იყენებდნენ და შეგნებულად. იმდენად, რომ ახალგაზრდას ქორწინების წინ უნდა წარედგინა ცნობა, რომ მას ოჯახის რჩენა შეეძლო.

მალთუსი ილაშქრებს მიგრაციის და კოლონიზაციის წინააღმდეგ, რადგან ეს ხელს უშლის მოსახლეობის რეგულირებას. შვეციამ, იმის გამო, რომ ფართოდ გაუღო კარი კოლონიზატებს,

დაკარგა ტრადიციული დღეგრძელთა ქვეყნის ფორმა, იქ გაიზარდა დაავადებები და სიკვდილიანობა.

მალთუსი ილაშქრებს სამშობიაროების და უპატრონო ბავშვთა სახლების წინააღმდეგ, რადგან, მისი აზრით, მას ზიანი მოაქვს საზოგადოებისათვის, რადგან ხელს უწყობს ჭარბმოსახლეობას. მალთუსის აზრით, ბავშვთა სახლები ხელს უწყობენ უპასუხისმგებლობასა და გარყვნილებას. გარდა ამისა, ამ ტიპის სახლებში სიკვდილიანობა მაღალია. ყოველივე ამის გამო უარყოფს მათ მორალურ და ჰუმანურ დანიშნულებას. **მალთუსი აყენებს დილემას: რომელი ჩავთვალოთ ჰუმანურად: მოზრდილი ადამიანის შეწირვა შობადობას, თუ შობადობისაგან თავის შეკავება მოზრდილთა სასარგებლოდ?** ის ფიქრობს, რომ ამ დილემის მიმართ უნდა გამოვიყენოთ მორალურობის კრიტერიუმი, რომელიც მიგვანიშნებს, უფრო მორალურია დავიცვათ რეალური და ცნობიერი არსებების ინტერესები, ვიდრე შესაძლებელი და ჯერ კიდევ არაცნობიერი არსებებისა. **ხალხთმოსახლეობის გამრავლების მიზნით ჯანსაღი ადამიანების სილატაკესა და ტანჯვაში ჩაგდება ამორალურია.**

6. მალთუსი ჰუმანისტი თუ ანტიჰუმანისტი?

დაბოლოს, კვლავ დავსვათ მალთუსის თეორიის ძირითადი საკითხი: მას სურს, ადამიანები იხსნას უბედურებისაგან, მიაჩნის ადამიანური არსებობის უფლება, უზრუნველყოს მათი თავისუფლება. ამით ის ჰუმანისტებისაგან არ განსხვავდება და მაინც მისი თეორია ძირითადად სხვა ჰუმანისტების მოძღვრებათა უარსაყოფადაა გამიზნული. მისი თეორიის შექმნის საბაზიკ ჰუმანისტ გოდვინთან ბრძოლა იყო, არსებითად მალთუსი ებრძვის ყველა თეორიას, რომელნიც ადამიანთა უბედურების მიზეზებს სოციალურში ეძებენ და თანასწორობისათვის რევოლუციას აუცილებლად თვლიან. იგი ანტირევოლუციური განწყობილების გამომხატველია, მას მიაჩნია, რომ სოციალური წყობა არსებითად შეიძლება იგივე დარჩეს, რომ რევოლუციას მხოლოდ უბედურება მოაქვს ადამიანებისათვის. ადამიანებმა უნდა გააცნობიერონ მათი უბედურების ნამდვილი მიზეზი, რაც პირველ რიგში მდგომარეობს ბუნებრივ სწრაფვაში – გამრავლდნენ, არსებობის საშუალებებთან შესაბამისობის გარეშე.

მალთუსი ამტკიცებს, რომ მისი მიზანია სილატაკის მოსპობა, სოციალური პათოლოგიის განკურნება, მაგრამ ერთხელაც არ უფიქრია, ეს მომხდარიყო გაბატონებული კლასების ხარჯზე, არსებობის საშუალებათა გადანაწილებით და არა ღარიბთა გამრავლების შემცირებით. ის, რასაც მალთუსი მოითხოვს, მორალური თავშეკავება, რომელიც მას მიაჩნია ადამიანთა თავისუფლების უზრუნველსაყოფად, რატომღაც არაა სასურველი გაბატონებული კლასების მიმართ, თითქოს გაბატონებული კლასები თავისუფლების გარეშე უნდა რჩებოდნენ, მაგრამ მათი შეუზღუდველი ბატონობა რომ უზრუნველყოს, ღარიბებს მოუწოდებს, თავი შეიკავონ გამრავლებისაგან. და ეს არ მიაჩნია მათი თავისუფლების ხელყოფად. მალთუსი უარყოფს სოციალური პათოლოგიის განკურნების ყველა იმ ფორმას, რომელიც დაკავშირებულია

ძირეულ სოციალურ გარდაქმნებთან, რაც სოციალური სტრუქტურის შეცვლით, შრომის თანაბარი უფლების და შრომის მიხედვით განაწილების პრინციპის უზრუნველყოფით გამოიხატება. მალთუსს არ სურს შეცვალოს არცერთი არსებული ინსტიტუტი და სილატაკის წყაროს არსებულ ინსტიტუტებში კი არა, არამედ მათ გარეთ, ბუნებრივ ისტორიულ პრობლემებში ეძებს. ამით სურს, აქცენტი სოციალურის გარეთა სფეროზე გადაიტანოს.

მალთუსის მხატვრული გამოთქმა რომ ვიხმართ, საზოგადოება ჰგავს მონადიმეთა და ნადიმის მომლოდინეთა კრებულს. მიზანია შენარჩუნებულ იქნეს მონადიმეთა მდგომარეობა, ნადიმის მომლოდინეთ კი ურჩევნ გაეცალონ სუფრას, რადგან ნადიმში მათი მონაწილეობა ტრადიციულ მონადიმეთა დამშევასაც გამოიწვევდა. ამიტომ მათ მოუწოდებენ გამრავლების რეგულაციას იმ დონეზე, რაც აუცილებელია მონადიმეთა ნადიმის უზრუნველსაყოფად. მალთუსის თეორიას რომ სწორედ ასეთ დასკვნამდე მივყავართ, დასტურდება მალთუსის თვითინტერპრეტაციითაც. მალთუსის აზრით, ხალხის უბედურების წყარო თვით ხალხია, ის ხაზგასმით აღნიშნავს: "ყველაფერ იმიდან, რაც ვთქვი, გამომდინარეობს, რომ თავის საკუთარ უბედურებაში ხალხმა თავისი თავი უნდა დაადასაშალოს". მალთუსი გრძნობს, რომ მას დაბრალდება არსებულ მთავრობათა აპოლოგია და უბედურებათა ბუნებაზე გადატანა, მაგრამ მისი აზრით, ეს მხოლოდ იმის მაჩვენებელი იქნება, რომ ადამიანებმა არ იციან სილატაკის ნამდვილი მიზეზი, რის ცოდნაზეც დადასა და მოკიდებული ადამიანთა ბედნიერება. აჯანყებულებს ის ბრბოს უწოდებს, რომელიც ტირანიას ამხობს, რათა უფრო დიდი ტირანია დაამკვიდროს, "აჯანყებებში მონაწილე ბრბო ჭარბი მოსახლეობის გზით მიიღება, მას ადაგზნებს საკუთარი ტანჯვა და ეს ტანჯვა არაა საეჭვო, მაგრამ მას არავითარი წარმოდგენა არა აქვს ტანჯვის მიზეზებზე, ასეთი უგუნური ბრბო თავისუფლების სამინელი მტერია, ის მხარს უჭერს ტირანიას, ან იწვევს მას. და თუ ზოგჯერ ისე ჩანს, თითქოს მას ტირანიის მოსპობა უნდა, ამას მხოლოდ იმისთვის აკეთებს, რომ ახალ ფორმაში განახლოს". და შემდეგ "ტირანიის ნამდვილი მხარდამჭერია ის ადამიანები, რომლებიც ქადაგებენ, რომ ლატაკთა ყველა ტანჯვა-წამება და ყველა საზოგადოებრივი უბედურება წარმოიშობა საზოგადოებრივ დაწესებულებათა და მთავრობათა ბოროტების გზით. ასეთ ბრალდებათა მცდარობა გვაიძულებს, მთელი ძალით წინ აღვუდგეთ მათ, არა იმ უწესრიგობათა შიშით, რომელნიც მოჰყვება აჯანყებას, არამედ იმიტომაც, რომ ასეთი აჯანყება კიდევ უფრო ცუდი დესპოტიით დამთავრდება, ვიდრე წინამავალი იყო. ამის შემდეგ არაფერი არ არის გასაკვირი, თუ თავისუფლების ერთგულ მეგობარს ადამიანის უფლებათა ნამდვილ დამცველს ვპოვებთ იმათში, რომლებიც მხარს უჭერენ ზომიერ დესპოტიზმს. ცუდი საქმე კეთილგონიერი კაცის მხარდაჭერის საგანი მხოლოდ იმ მიზეზით შეიძლება იყოს, რომ ამით ის თავიდან მეორე უფრო დიდ ბოროტებას იცილებს".

7. მალთუსი და თანამედროვეობა ცალკე პრობლემაა, დაბოლოს, კიდევ ერთი პუნქტი, რომლის თვითინტერპრეტაცია საბოლოოდ გამოამჟღავნებს მალთუსის ჭეშმარიტ ინტერესებს, ეს ეხება არსებული წყობილების საფუძველს, კერძოდ, საკუთრების ინსტიტუტს. მალთუსი კლასობრივი ბატონობის და კერძოდ საკუთრების დამცველია. აი როგორ ამართლებს ის კერძო საკუთრების ინსტიტუტს: "ხალხებში გონივრულ ჩვევათა დანერგვის პირველი პირობაა საკუთრების სრული შენარჩუნება, მეორე პირობა გარკვეული ზომით დაბალი კლასებისადმი პატივისცემის შენარჩუნებაა. . . ამიტომ, რაც უფრო სრულყოფილია მთავრობა, მით უფრო ამკვიდრებს ის კეთილგონიერებას და საკუთარ ღირსებას, რომელნიც საზოგადოების თანამედროვე წყობაში სიღარიბის უკუსაგდებად ერთადერთი საშუალებაა".

მალთუსს უყენებენ ბრალდებას, რომ ის ლატაკთა მტერია. მალთუსი კი ამტკიცებს, რომ მისი თეორია სილატაკიდან თავისდალწვევის გზების ძიებაა.

მარქსი ხედავდა ამ თეორიის დიდ წამატებებს, პოპულარობას, მაგრამ ამას არა თეორიის ჭეშმარიტებით, არამედ პარტიულობის პრინციპით ხსნიდა. მარქსის აზრით, მალთუსის თეორია კარგად მოერგო გაბატონებული კლასების ინტერესებს, რადგან სილატაკის მიზეზები სოციალურიდან ბუნებრივზე გადაყავდა.

ენგელსი აკრიტიკებს დიურინგს, რომელიც დარვინზე დაყრდნობით ამტკიცებდა, რომ დარვინის თეორია არსებითად საზოგადოებიდან ბუნებაზე, სახელდობრ, ცხოველთა და მცენარეთა სამყაროზე გადატანილი მალთუსის მოძღვრებაა, რომ ბრძოლა არსებობისათვის მალთუსმა აღმოაჩინა ადამიანთა სამყაროში და დარვინმა გადაიტანა მცენარეთა და ცხოველთა სფეროში.

ენგელსი იცავს დარვინს თვით დარვინისაგან, უარყოფს მისი აღმოჩენის მალთუსის მოძღვრებაზე დაყვანის შესაძლებლობას, თუმცა არ გამორიცხავს დარვინზე მალთუსის გავლენას, იმასაც აფიქსირებს, რომ დარვინზე, მალთუსის გარდა, გარკვეული გავლენა ჰობსმა თავისი პრინციპით – "ომი ყველასი ყველას წინააღმდეგ" მოახდინა. ენგელსის აზრით, დარვინმა შეცდომა დაუშვა, როდესაც მალთუსის თეორიას მიმართა და იგი თავისი მოძღვრების ერთ-ერთ წყაროდ გამოაცხადა, არ იყო საჭირო "მალთუსის სათვალე", რათა დარვინს მცენარეთა და ცხოველთა სამყაროს შესწავლისას არსებობისათვის ბრძოლის ფაქტი დაენახა, მითუმეტეს ბუნებრივი შერჩევის პროცესში "მალთუსიანიზმი სრულიად არავითარ როლს არ თამაშობს". ენგელსი არ ეთანხმება დარვინის და მალთუსის თეორიათა არა თუ გაიგივებას, არამედ მალთუსის დარვინის წყაროდ გამოცხადებასაც. "დარვინს აზრადაც არ მოსვლია ეთქვა, არსებობისთვის ბრძოლის იდეის წარმოშობა მალთუსის აზროვნებაში უნდა ვეძებოთ". იგი მხოლოდ ამბობს, ჩემი თეორია არსებობისთვის ბრძოლისა მალთუსის თეორიაა მთელ ცხოველთა და მცენარეთა სამყაროზე გამოყენებული". თუ სოციალ-დარვინიზმს როგორც ბიოლოგიური სოციოლოგიის ერთ-ერთ განშტოებას განვიხილავთ და თუ მას სათავე

მალთუსთან აქვს, მაშინ აქედან ორი დასკვნა გამომდინარეობს: ჯერ ერთი, მალთუსი ბიოლოგისტური სოციოლოგიის სათავეებთან დგას და მეორეც სოციალ-დარვინიზმი არსებითად სოციალ-მალთუსიანიზმია, უფრო სწორედ, მალთუსის თეორიის ახალი ფორმით განხორციელება.

მალთუსის ადგილის განსაზღვრა სოციოლოგიური აზრის ისტორიაში არის პასუხი კითხვაზე, რა მნიშვნელობა ჰქონდა მალთუსის თეორიას აზროვნებისათვის და როგორი უნდა იყოს მისდამი დამოკიდებულება? მაგრამ ეს პასუხები არ იქნება სრული, თუ შემდეგ კითხვაზეც არ გავცემთ პასუხს: როგორია თანამედროვეობის დამოკიდებულება მალთუსისადმი? მალთუსი და თანამედროვეობა ცალკე პრობლემაა, რომელიც მოითხოვს დემოგრაფიის აქტუალური მოვლენების მალთუსიანურ თეორიებთან კავშირის სისტემურ განხილვას, განსაკუთრებით თანამედროვეობის შუქზე.